

# “Deha kültü”nün karanlığı

Ali BULUNMAZ

Sanatta, edebiyatta, bilimde, müzikte ve daha pek çok alanda “dâhi” diye nitelenen epey insan var. Onların abartıldığını; zekâsının olduğundan fazla gösterildiğini düşünenlerin sayısı hiç de az değil. Haliyle “deha”nın tanımı da algılanışı da dönemden döneme, durumdan duruma farklılık gösterebildiği gibi onların pırıltılı görünüşünün ardında karanlık tarafların bulunabildiğini dillendirenler de var.

Helen Davis, *Deha Denen Mit*'te kalburüstü kişilerin etrafına örülen efsaneleri kaldırarak o mağaraya giriyor.

Davis, “deha kelimesi beni rahatsız eder; içinde bir sır saklıdır” diyerek başladığı sözünü kimin, neden ve nasıl “dâhi” ilan edildiğine dikkat çekerek sürdürüyor.

Dehanın, üzerinde anlaşılan ve kesin bir tarifinin bulunmadığını hatırlatan yazar, uzun seneler boyunca kabul edilenler ile birlikte, bir çırpıda “dâhi” diye nitelenenlerin varlığını ortaya koyuyor. “Üstün zekâsını” ve “yeteneklerini”, geçirdiği kötü çocukluğundan alanların yanı sıra korkunçlukları ile huzurları birbirini izleyenler de cabası. “Yüce” ve “güzel” olanı herkesten iyi kavrayıp yaratanlar da “dâhi” havuzuna atılanlardan. Davis'in nokta atışı belirlemesi bu anda hayli önem kazanıyor: “Deha, tuhafı özele dönüştürür.”

Davis, şüpheyle yaklaştığı “büyük”, “zeki” ve “dâhi” sıfatlarının yakıştırıldığı insanların “fizik kanunlarına meydan okuduğunu”, onların “yoktan var ettiğini” ve birer “kahraman” olduğunu gözü kapalı kabullenmiyor. Başka bir deyişle “herkesin üstünde bir sınıf olarak özel insanlar” fikrine kuşkuyla bakıyor. Elbette IQ takıntısı olanlara ve acıların kendisini “dâhi” kıldığını savunanlara da... Dolayısıyla “dâhilerin” merkezinde bulunduğu ve itinayla kurgulanan hikâyelere de...

Davis'in yönelttiği “Shakespeare nasıl Shakespeare oldu?” sorusunu Einstein, Picasso ve nice “dâhi” için de dillendirmek mümkün. Haliyle onlara dair hikâyelerin hangi karanlık noktaları sumen altı etmeyi ve onların azametli görünmesini nasıl sağladığını da sorgulayabiliriz.

Dahası, rakamlara (IQ testi sonuçlarına) bakınca gerçek bir dâhi olanların sıradan hayatlarının “deha kariyeri”yle nasıl değiştiğini dikkatle izleyebiliriz. Davis, bu noktada IQ testlerine dair hayatı bir not düşüyor: “Bazı dar, bilimsel kullanım alanları olsa da IQ testi bir sahte tanrıdır. İnsanları, araştırmalarında sahtecilik yaptıklarında ya da çevrelerindeki herkesle dalaştıklarında bile kendilerinin özel insanlar olduğuna inandırır. (...) 2004'te *New York Times*'in düzenlediği, Hawking'in kendisine yönelen sorulara yanıt verdiği bir programda IQ'sunun kaç olduğu sorulunca ‘Hiçbir fikrim yok’ diye yanıt verdi: IQ'larıyla böbürlenen insanlar bir baltaya sap olamamış insanlardır.”

İnsanların adaletsizce “deha” diye nitelendiğini söyleyen Davis'e göre “dâhi” denen kişilerin, şahsiyetleri etrafında bir mit örüldüğü için böyle bir payeye sahip olduğunu hatırlatıyor.

Dâhiyi oynayanları da bu kervana katıyor yazar: “Yaşarken yeterince ün kazanmışsanız –yani dâhi mitolojiniz yeterince güçlüyse– sonraki nesiller bir sürü fikrinizin yanlış çıktığını görmezden gelip başarılarınıza odaklanma eğiliminde olacaktır. Daha da iyisi, yaşadığımız aksilikler ve şahsi acayıplıklarınız şahsi hikâyenize nakşedilip bunlardan ahlak dersleri devşirilir: ‘Kendine inan’, ‘tuhaflik bir süper güç olabilir’ gibi.”

Davis, yaratılan “deha kültü”nün suçları, kötülükleri ve davranış bozukluklarını perdeleyerek kişinin yaşadığı travmaları ve acıları öne çıkarıp “dâhi”nin hikâyesini güçlendirdiğini tarihsel örneklerle açıklıyor. Bunlara gerçek hayatları eğip büken, bir mazlumluk hikâyesi yaratılan, “eksik dâhi” modelini ve mitlerini de ekliyor.

Örneklere baktığımızda, dünyaya ve yaşama karşı direnen, her şeyi tek başına başaran, olumsuzluklardan azade ve adeta bir mesele dönüştürülen “dâhilere” rastlıyoruz. Yazar, tarihsel şahsiyetlere olduğundan fazla değer atfedildiğini söylerken hem IQ testleriyle hem de

mitlerle sahte tanrılar yaratıldığını anlatıp belirli eylemlerde bulunan veya eserler yaratan antik deha fikrine geri dönmenin yollarını aramamız gerektiğini düşünüyor.

***Deha Denen Mit*, Helen Davis, Çeviren: Ali Karatay, Yapı Kredi Yayınları, 308 s.**